

Tadeusz Lewaszkiewicz*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Poznań

Formy czasu przeszłego rodzaju nijakiego w 1. i 2. osobie liczby pojedynczej typu *widziałom*, *widziałoś* w językach słowiańskich

1. Uwagi wstępne

We wszystkich językach świata występują rzadkie/wyjatkowe/potencjalne kategorie gramatyczne. Należą do nich w językach słowiańskich m.in. formy czasu przeszłego r.n. w 1. i 2. os. lp¹, np. polskie formy *byłom*, *widziałom*; *byłoś*, *widziałoś*. Natomiast powszechnie używane są ich odpowiedniki w r.m. i r.ż., np. polskie *byłem*, *byłam*, *widziałem*, *widziałam*; *byłeś*, *byłaś*, *widziałeś*, *widziałas*. Jeśli chodzi o język polski, formy r.n. odnotowano w wielu polskich gramatykach (o czym poniżej), ale zagadnienie to długo nie było przedmiotem wnikliwych rozważań językoznawczych. Podobnie można ocenić stan wiedzy o tych formach gramatycznych w pozostałych językach słowiańskich.

* Tadeusz Lewaszkiewicz, Professor, Institute of Polish Studies, University of Adam Mickiewicz, Poznań, Poland.
<https://orcid.org/0000-0003-0676-9841>.
e-mail: lewtad@interia.pl

¹ W dalszej części artykułu stosuję skróty: r.m. (rodzaj męski), r.ż. (rodzaj żeński), r.n. (rodzaj nijaki), os. (osoba), lp (liczba pojedyncza), lm (liczba mnoga).

2. Formy typu *byłom, byłoś; widziałom, widziałoś* w artykułach polskich językoznawców opublikowanych w latach 1992-2018

Krystyna Pisarkowa (2004) poinformowała o nadesłanym do Rady Języka Polskiego pytaniu dotyczącym „neutrum dla 1. i 2. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego: *spalom, spaloś, wiedziałom, wiedziałoś*”:

Wyczerpującej odpowiedzi udzielił – odwołując się również do literatury przedmiotu – prof. Andrzej Markowski, przewodniczący Rady. Stwierdził, iż są to formy pod względem gramatycznym <<systemowo poprawne>>. Jednak uznał też, że w zasadzie należą do klasy form potencjalnych, nie używanych na co dzień. Za taką okoliczność niezwykłą uznał właśnie użycie formy nijakiej, czyli neutrum dla 1. lub 2. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego *spalom, spaloś, wiedziałom, wiedziałoś* choćby przez dziecko, a nawet przez osobę dorosłą.

Stanowisko autorki artykułu:

[...] W sytuacji opowieści bajkowej, w której narrator lub któryś z bohaterów zwraca się do antropomorfizowanego słońca albo alegorycznie potraktowanego lata, a ono (słońce, lato) odpowiada; wtedy można by używać formy rodzaju nijakiego, np. *Słońeczko drogie, co wczoraj robiłoś? – Świeciłam dzień cały, suszyłam rosę i tży dziecięce. A ty, lato, co robiłoś? – Wyzłacałam kłosy zbóż, rumieniłam jabłka w sadach* (Pisarkowa 2004: 291).

Wyjaśnienie Andrzeja Markowskiego należy uznać za w pełni przekonujące; dodatkowe rozważania teoretyczne nie są konieczne. W krótkim artykule Pisarkowej ważne są uzupełnienia materiałowe: *byłoś* z tekstu papieża Jana Pawła II, *nie chciałoś* (dzięki informacji Mariana Kucały z „Nowego Testamentu”: Ewangelia według św. Mateusza 23,37), *nie chciałoś* (w wyniku własnej lektury) z Ewangelii według św. Łukasza 13,34. Oprócz tego znajdziemy tutaj istotną informację:

W Wyborze polskich tekstów gwarowych Nitscha, na fiszkach prof. Kucały możemy spotkać najbardziej wyjątkowe przykłady ... z południa Śląska (w gwarze cieszyńskiej), gdzie dziewczęta są gramatycznie rodzaju neutrum i mówią w 1. os. *byłom, chciałom; Dyć jech už też pośniadało* (pisownia uproszczona) (Pisarkowa 2004: 293).

W następnym roku (w czwartym numerze „Języka Polskiego”) z inicjatywy Pisarkowej (jako redaktor tego czasopisma) ukazały się cztery publikacje poświęcone problematyce neutrum 1. i 2. os. lp czasu przeszłego. Witold Mańczak (2005: 56) przypomniał „żartobliwe powiedzenie *cierp, ciało, kiedyś chciało*”. Redakcja przedrukowała fragment artykułu Zygmunta Saloniego (2005: 57–58) z „Prac Filologicznych” (Saloni 1992: 80–83), który dotyczy wzmiankowanej tematyki.

Autor zajął się w nim przyczyną zerowej lub bardzo niskiej frekwencji tekstowej pewnych form językowych, ale najważniejsze są zacytowane przykłady osobliwych form. W *Za chlebem* Henryka Sienkiewicza słonko mówi: „Jak się masz, Wawrzonie? Byłom w Lipińcach”². W tłumaczeniu powieści *Burzliwe życie Lejzorka Rojtszwańca* Ilji Erenburga (Warszawa 1988) znajduje się zdanie: „Jam podpowiedziało oczom, że coś znajdą”. Osobliwe przykłady dokumentuje opowiadanie Stanisława Lema *Maska*, w którym mówią przedmioty rodzaju nijakiego: „[...] chybam ja się przesuwało dalej i wchodziło [...] powiększałam się i rozpoznawałam siebie, [...], kiedym mogło, gdzieś ustawało. [...] leżałam [...] – bom spoczywało (...) dotknęłam [...] widziałam [...] uczyniłam [...]”. Inne przykłady to: „Żebyś ty, słoneczko, na zarobku było, /Tobyś ty, słoneczko, prędzej zachodziło” (w piosence „Mazowska”); „O, Kutno! O, Kutno! /Wyprałoś mnie z uczuć jak płótno! /O, Kutno! Okrutne Kutenko! /Odjęłoś mi miłość, jak ręką!” (w piosence Jaremy Przybory z 1976 roku); „zdanie skierowane przez pielęgniarkę do niemowlęcia w przychodni dziecięcej: A ty tak płakałoś”.

Istotne uzupełnienia zawdzięczamy Krystynie Kowalik (2005: 66–68), która najpierw poinformowała o stanowisku dziewięciu gramatyk języka polskiego w sprawie rozpatrywanej kwestii, a następnie powołała się na artykuł Zenona Leszczyńskiego (1991–1992: 147–153). Badacz

przyczytał dalsze przykłady użycia interesujących nas form, tak z Biblii (*iżeś nie poznało* Łk 19,44; *któreś piło, napiłoś się, wypiloś* Iz 51,17; *na któreś pracowało* Iz 62,8), jak i z tekstów współczesnych (*posmutniałam, miasto [...] sprawiłoś*).

Kowalik dowiodła, że dyskutowane tu formy dokumentują teksty przed Wujkiem: „Wytay mego tworcza czalo ... gez (leg. jeźś) czysz (leg. dziś) na swat zawytalo ca 1440 (R. XXV 220)) [Witaj mego tworca ciało ..., jeźś dziś na świat zawitało (ok. 1440)] – Słownik staropolski, t. XI (1997), s. 239; Biernat z Lublina: „Szczęście niegdy dziecię uźrzało, /Które sobie nad studium spało; /Przyszedzsy, je obudziło /A tak do niego mówiło: „Idz precz! Żleś się tu uśpiło: (...)”. W *Pieśniach o Męce Pańskiej* znajdujemy taki przykład: „Witam Cię, witam, Przenajświetsze Ciało, /Któreś na krzyżu sromotnie wisiało”.

Wartościowe są także informacje Kowalik dotyczące odpowiedników interesujących nas form w językach słoweńskim, słowackim i czeskim. Formę *narodziłoś* poświadcza tłumaczenie słoweńskiego wiersza Franca Prešerena: „Po coś mi się narodziło, /Dziecię lube, dziecię miłe”. Warto dodać, że w oryginale brak analogicznej formy. Autorka zacytowała gramatykę języka słowackiego (Ružička 1966: 468–469), która wyjątkowo aprobuje omawiane formy w 1. i 2. osobie, wówczas gdy stosuje się personifikacje literackie. Osobliwe formy czasownikowe zawierają

² Tę formę zamieścił w swojej gramatyce Zenon Klemensiewicz (1960: 96) – wcześniej w edycji Klemensiewicz (1947).

również wiersze czeskiego poety Vladimíra Holana (1905–1980): „[Dítě] a z toho štěstí rázen vyhrkne: / „Ja jsem bylo v koncentráku ...”; Až jednou dopiju poslední sklenici, / vino si zašeptá: „No, to jsem rádo! [...]”.

Wiedzę o osobliwych formach czasu przeszłego znacznie wzbogacili Bożena i Piotr Źmigrodzcy (2005: 59–65). Autorzy przywołują z opracowań językoznawczych kilka opinii o dopuszczalności tych form oraz podają 42 przykłady ich użycia, które rozpatrują w odpowiednich odmianach języka lub typach tekstów. Komentarze są oparte na solidnych podstawach teoretycznych. Materiał pochodzi z „wrywkowego przeszukania stron internetowych”. Dodam, że nie odnaleziono ani jednego przykładu w najnowszym korpusie komputerowym języka polskiego (Przepiórkowski 2004), korpus zaś PWN zawierał wówczas jeden wiersz Marii Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej z poszukiwanymi formami: *tyś było, tyś dusiło, drżałoś*.

Z braku miejsca ograniczę się do alfabetycznego wyliczenia form typu *byłom* – *byłoś, widziałom* – *widziałoś* bez podania kontekstów i autorów, ale z uwzględnieniem statystyki. Oto materiał³: *biegałoś* (1), *byłom* (2), *byłoś* (6), *dopełniłoś się* (1), *miałom* (1), *mogłobyś* (1), *musiałoś* (1), *odjęłoś* (1), *połamałom* (1), *powiedziałom* (1), *powiedziałoś* (1), *pragnęłoś* (1), *przeobrażałoś* (1), *rozniosłobyś* (1), *rzucałom* (1), *rzuciłom* (1), *słyszeliś* (1), *stałoś się* (2), *świeciłoś* (2), *tyś było* (1), *tyś drżało* (1), *tyś dusiło* (1), *ususzeliś* (1), *widziałom* (1), *wiedziałom* (1), *wróciłom* (1), *wyprałoś* (1), *wyraziłoś* (1), *zadusiłom* (1), *zamęczyłom* (1), *zatraciłom* (1), *zauważyłom* (1), *zniosłobyś* (1). Na wzmiankę zasługuje fakt, że formy 2. osoby (23 przykłady) nieznacznie przeważają nad formami 1. osoby (19 przykładów).

Marek Łaziński o formach 1. i 2. os. lp. czasowników w czasie przeszłym w r.n. wyraził się w ten sposób⁴:

Te i poprzednie przykłady nie pozostawiają wątpliwości, że formy 1. os. lp. r.n. czasownika w polszczyźnie można tworzyć, ale tylko w celu antropomorfizacji poetyckiej (Łaziński 2006: 19).

Dwoje radiosłuchaczy zapytało Katarzynę Kłosińską (2013), czy można użyć form *byłom* i *zrobiłoś*. Odpowiedź autorki artykułiku jest trafna: „Forma, o którą słuchacze pytają, istnieje. Jest całkiem poprawna i zgodna ze wszystkimi regułami, tylko w zasadzie nie jest używana” (Kłosińska 2013: 154). Marek Ruszkowski (2018) wypowiedział się o formach typu *byłom* – *byłoś* w kontekście rozważań o pustych miejscach w systemie językowym, tj. o rzadkich formach językowych, np. dopełniaczach liczby mnogiej rzeczowników rodzaju żeńskiego (np. *łyżw, torb, warstw, wyder*). Za formy rzadkie (nietypowe, potencjalne), ale możliwe „w lite-

³ Lista czasowników obejmuje również 3 formy w trybie przypuszczającym, które zawierają historyczny imiesłów na *-l-* + *był*.

⁴ Tę informację o stanowisku M. Łazińskiego zawdzięczam B. Źmigrodzkiej (2016: 51–52).

raturze pięknej, bajkach, tekstach kabaretowych i w innych sytuacjach” uznał właśnie formy typu *byłom, zrobiłoś, wypraloś* itd. (Ruszkowski 2018: 187–188).

Do wykazu przykładów osobliwych form dodam *nabrałoś* z wyboru wierszy Władysława Kupiszewskiego (*Stąd wyciszenie*, Warszawa 2008, s. 110):

Oj, życie, życie! –

W młodości mojej *nabrałoś*
szybkości i przyspieszasz,
przyspieszasz, tempa nie
zwalniasz.

Jednak największe zasługi w badaniach nad interesującymi nas formami językowymi ma w polskim językoznawstwie B. Żmigrodzka jako współautorka artykułu (Żmigrodzcy 2005) oraz autorka dwóch następnych publikacji (Żmigrodzka 2009, 2016). Jeśli chodzi o inne języki słowiańskie, dysponuję jedynie ogólnikowymi informacjami zawartymi w gramatykach. Wydaje się, że tylko w polskim językoznawstwie istnieją artykuły poświęcone osobliwym formom 1. i 2. osoby lp. rodzaju nijakiego czasu przeszłego.

W pierwszym artykule autorka przedstawiła wyniki poszukiwań i analizy ciągu elementów grafemicznych *byłom* w tekstach internetowych (Żmigrodzka 2009). Wyniki podała w dwóch zasadniczych grupach: 1) *byłom* „jako formy leksemu przymiotnikowego BYŁY”; 2) *byłom* „jako formy (form) leksemu czasownikowego BYĆ”. W grupie pierwszej znalazło się 8 przykładów typowych przymiotników i przymiotników w użyciu rzeczownikowym w bierniku oraz narzędniku lp. r.ż., np.: [...] *kocha swoją byłom* ‘byłą, tj. byłą żonę/partnerkę/dziewczynę’; *tesknie za mojom byłom klasom* ‘moją byłą klasą’. Formy *byłom* odzwierciedlają gwarową lub niestaranną potoczną wymowę wygłosowej samogłoski nosowej. Grupa druga obejmuje trzy podgrupy: 1) *byłom* „jako forma 1. os. lp. czasu przeszłego – r. męski lub żeński” (3 przykłady) – o interpretacji wskazującej na r.m. lub r.ż. decyduje kontekst; 2) *byłom* „jako forma 3. os. lp. r. nij. czasu przeszłego” (5 przykładów), np.: [...] *a może z góry byłom wiadomo* ‘było’ (chwyt stylistyczny, młodzieżowa, luzacka forma); 3) *byłom* „jako forma 1. os. lp. czasu przeszłego – r. nij.”.

Żmigrodzka wymienia najpierw kilka osobliwych form ze współczesnych tekstów literackich: *byłom* 2 r., *powiedziałom* 1 r., *stałom się* 1 r., *zastałom* 1 r., a następnie cytuje z tekstów internetowych 6 form *byłom* oraz 27 form od innych czasowników. Jednokrotnie użyto 23 czasowników: *chciałobym, chciałom, doznałom, miałom, nienawidziłom, piłom, podeszłom, podszedłom, poszedłom, poszłom, przepisywałom, przeżyłom, śmiałom, umiałom, widziałom, wróciłom, wstydziłom się, wziąłom, wzięłom, zagubiłom, zauważyłom, znalazłom, żartowałom*; 2 czasowniki są w tekstach internetowych udokumentowane po dwa razy: *myślałom* i *założyłom*.

Drugi artykuł Żmigrodzkiej (2016) można określić jako podsumowanie dotychczasowych rozważań o osobliwych formach czasu przeszłego, znaczące wzbogacenie poświadczeń materiałowych oraz pogłębioną i wszechstronną interpretację zagadnienia z językoznawczego i kulturoznawczego punktu widzenia. Nowe przykłady użycia pochodzą z kilku powieści polskich pisarzy (J. Dukaja, I. Karpowicza i M. Szczygieskiego), z przekładów obcych pisarzy (G. Egana i I. McDonalda) oraz ze źródeł elektronicznych. Rozważania autorki nawiązują m.in. do teorii płci w sensie kulturowym, do problematyki transgenderowej i dyskursu osób nieheteroseksualnych. Oba artykuły Żmigrodzkiej (2009, 2016) – ze względu na przejrzystość metodyczną i nowatorstwo metodologiczne – powinni wykorzystać badacze interesujących nas form czasownikowych we wszystkich językach słowiańskich.

Od kilku lat formy typu *byłom*, *byłoś* szerzą się wśród osób transpłciowych i niebinarnych, które czują się raz kobietą/dziewczyną, innym razem zaś mężczyzną/chłopcem lub uważają, że reprezentują odrębną płć. Osoby te akceptują formy r.n. (inne niż formy r.m. i r.ż.). Świadczy o tym m.in. artykuł *Wróciłam ze szkoły* w „Gazecie Wyborczej” nr 35/2022 (*Duży Format* z 5.09.2022), w którym są poświadczone formy *wróciłam* (2 r.) oraz po 2 r. *poszłoś*, *zrobiłoś*⁵.

We wszystkich językach słowiańskich, które poświadczają istnienie odpowiedników polskich form *czytałom*, *czytałoś*, istnieją przynajmniej teoretycznie również odpowiednie formy czasu przyszłego trybu oznajmującego *będę czytało*, *będziesz czytało*, formy trybu przypuszczającego potencjalnego *czytałoby*, *czytałabyś* i formy trybu przypuszczającego nierzeczywistego *byłoby* *czytało*, *byłobyś czytało* (Grzegorzczukowa i in. 1984: 107–108). W moim artykule nie zajmuję się odpowiednimi formami czasu przyszłego, czasu zaprzeczonego (zwykle funkcjonującego dawniej) i formami trybu przypuszczającego.

Z podstawowych języków słowiańskich uwzględniłem wszystkie, ze słowiańskich zaś mikrojęzyków literackich tylko kaszubski⁶.

⁵ Oto cytaty z „Gazety Wyborczej” (nr 35/22 – *Duży Format*, s. 9): „Tymczasem ktoś inny odczuwa dyskomfort w tym naszym cisplciowym świecie. Jaki to problem, żeby mówić do tej osoby tak, jak ona prosi: *poszłoś* i *zrobiłoś* albo *poszłaś* i *zrobiłaś* – bo niektórzy zamiast tworzenia nowego rodzaju wolą mieszać męski i żeński. Jaki to problem, że dziecko wróci ze szkoły i powie: „Wróciłam, miałam klasówkę z matematyki i dostałam czwórkę”.

⁶ Aleksandr D. Duliczenko (Дуличенко 2003–2004) wyróżnił 18 mikrojęzyków i 2 projekty/eksperymenty, np. rusiński w Wojwodinie w Serbii, reżjański (dialekt słoweński we Włoszech), wschodniosłowacki, poleski. Do dzisiaj w różnym stopniu skodyfikowano około 30 słowiańskich mikrojęzyków literackich.

3. Stosunek autorów gramatyk języka polskiego i gramatyk pozostałych języków słowiańskich do form typu *byłom – byłoś, widziałom – widziałoś*

3.1. Uwagi wstępne

Przedstawię w porządku chronologicznym opinie autorów niektórych gramatyk polskich i innosłowiańskich o interesujących nas formach, czasem także poglądy autorów podręczników do nauki języków słowiańskich. B. i P. Żmigrodzcy powołują się na sześc, K. Kowalik zaś na dziewięć opracowań polskiej gramatyki. Listę gramatyk znacznie rozszerzyłem (uwzględniając gramatyki wykorzystane przez wzmiankowanych autorów), ale i tak obejmuje ona tylko najważniejsze tego rodzaju publikacje. W mniejszym zakresie korzystałem z gramatyk innosłowiańskich (częściowo za pośrednictwem źródeł internetowych) oraz z podręczników do nauki języków słowiańskich. Uwzględnione pozycje bibliograficzne w wystarczającym stopniu informują o statusie innosłowiańskich odpowiedników polskich form typu *widziałom – widziałoś*.

3.2. Gramatyki języka polskiego

Brak omawianych form w gramatyce Piotra Statoriusa (Stojeńskiego) (1568), tj. w pierwszej gramatyce języka polskiego. Poświadczają je natomiast gramatyki następujących autorów: Volckmar (1646)⁷; Meniński (1649): *-lom, -łoś, -ło* (wymienione formy r.n.) – Jefimow 1970: 125; Bandtke (1808): *byłom, byłoś* (s. 248), *piłoś* (s. 253), *czytałom* (s. 255); Kopczyński (1817)⁸: *byłom, byłoś, miałom, miałoś* (s. 91) oraz *mówiłom, mówiłoś, słyszałom, słyszałoś, usłyszałom, usłyszałoś, wymówiłom, wymówiłoś* (s. 93 i 95); Mroziński (1822): *ujęłom* (s. 80), *byłoś* (s. 81); Popliński (1830): *pisalóm – ich* (ein Kind) *schrieb, pisalłoś* (s. 107), *napisalóm, napisalłoś* (s. 107), *byłom, byłoś, miałom, miałoś* (s. 116), *siwiałom, siwiałłoś, siałom, siałłoś* (s. 132).

Zygmunt Zagórski (1981) oparł się w swojej książce prawie na 130 gramatykach, które ukazały się od końca XVIII w. do 1918 roku. W podrozdziale *Podział czasowników na koniugacje. Czasy. Tryby* (s. 58–72) nie ma wzmianki o interesujących nas formach (nawet o przykładach w gramatyce Kopczyńskiego z 1817 roku). Są one z pewnością poświadczone przynajmniej w niektórych publikacjach, ale autor nie widział potrzeby odnotowania i skomentowania tych faktów językowych.

Poświadczenia w gramatykach XX i XXI w.: Stein/Zawiliński (1920: 163): formy *śluchało-m, śluchało-ś* w nawiasie z informacją, że są „rzadko używane”;

⁷ Jest to wydanie wykorzystane przez Reginę Jefimow (1970), z którego autorka wynotowała następujące formy: *czytałom, czytałoś; jam czytało, tyś czytało* (Jefimow 1970: 99). Daty wcześniejszych wydań gramatyki: 1594, 1612, 1640 (Jefimow 1970: 180).

⁸ Było to kolejne wydanie *Gramatyki dla szkół narodowych* (t. 1–3, 1778–1781).

Lehr-Spławiński/ Kubiński (1927: 127)⁹; Doroszewski (1952: 264)¹⁰; Klemensiewicz (1960: 95–96)¹¹; Bąk (1977: 300)¹²; Grzegorzczakowa i in. (1984: 176): Formy typu (*poznałom*), (*poznałoś*) są traktowane jako potencjalne, tj. możliwe¹³; Wróbel i in. (1993: 16)¹⁴; Wróbel (2001: 142)¹⁵; Bańko (2002: 93): „Formy 1. i 2. osoby lp w rodzaju nijakim mają charakter potencjalny”; Nagórko (1998: 113–114)¹⁶; Jagodziński (online)¹⁷; Woliński i in. (2022: 103) – *czytałom*, *czytałoś*¹⁸.

⁹ Cytat: „W 1. i 2. os. l.poj. rodzaj nijaki w praktyce nie istnieje, bo nie ma istot rodzaju nijakiego, które mogłyby z sobą bezpośrednio rozmawiać. W teorii można tworzyć formy: *niosłom*, *niosłoś* i t. p.” (s. 127).

¹⁰ Cytat: „Dwie pierwsze osoby 1.p. rodzaju nijakiego – *byłom*, *byłoś* – są prawie nie używane. (Trudno, żeby podmiot mówiący o sobie używał formy rodzaju nijakiego, chyba w przenośniach: „Słońce mówiło, jak się masz Wawrzonie? Byłom w Lipińcach” Sienkiewicza „Za chlebem”, cytowane przez Klemensiewicza 1947, s. 12)” (s. 264).

¹¹ Klemensiewicz podaje formy *byłom*, *byłoś* w nawiasach „[...]”; forma nijaka jest rzadko używana, np. Słońce mówiło: „Jak się masz, Wawrzonie? Byłom w Lipińcach” Sienkiewicz, „Za chlebem” [...]” (s. 95–96). Takie stanowisko autor zajął wcześniej w edycji gramatyki z 1947 roku.

¹² Autor nie wymienia form nijakich we wzorze odmiany, ale poniżej zamieszcza komentarz: „Formy pierwszej i drugiej osoby rodzaju nijakiego są rzadko używane. Forma pierwszej osoby, praktycznie nie istnieje, ponieważ przedmioty rodzaju nijakiego nie mówią, a niemowlęta, gdy zaczynają mówić, od razu używają form rodzaju męskiego lub żeńskiego. W literaturze jednak taka forma może być użyta. Słońce w opowiadaniu „Za chlebem” H. Sienkiewicza mówi do Wawronka Toporka: Byłom w Lipińcach. [...] Częściej spotyka się formę osoby drugiej. W tłumaczeniu *Biblii* Jakuba Wujka spotykamy takie zdanie: *Jeruzalem, Jeruzalem, ilekroć chciałem zgromadzić dzieci twoje jako kokosz kurczęta, a nie chciałoś*. Formę osoby drugiej mamy także w przysłowiu: *Cierp ciało, kiedyś chciało*” (s. 300).

¹³ Podobne stanowisko reprezentują autorzy tej gramatyki akademickiej w wydaniach z 1998 i 1999 roku.

¹⁴ Cytat: „[...] formy 1. i 2. osoby rodzaju nijakiego w czasie przyszłym czasowników niedokonanych, przeszłym i trybie przypuszczającym nie są z reguły używane (poza sztucznymi sytuacjami, np. w baśniach), dlatego podajemy je w nawiasach [...]” (s. 16).

¹⁵ Cytat: „Pewnym ograniczeniom podlega użycie wszystkich form 1. i 2. osoby lp rodzaju nijakiego (np. *nosiłom*, *nosiłoś*), ponieważ w normalnej komunikacji ani do nadawcy, ani do odbiorcy nie jest odnoszony rodzaj nijaki. Jednak formy takie nie są wykluczone w tekstach baśni, bajek i poezji” (s. 142).

¹⁶ Cytat: „Formy rodzaju nijakiego 1 i 2 osoby, takie jak *będę kupowało*, *kupowałom*, *będziesz kupowało*, *kupowałoś* mają charakter potencjalny: nie są stosowane w standardowych użyciach języka. Możliwe są natomiast w stylu artystycznym, np. w bajkach, poezji, stosujących personifikacje literackie (jeśli podlegający temu zabiegowi podmiot jest wyrażony rzeczownikiem nijakim: np. *Słońce powie o sobie byłom, świeciłom*)” (s. 114). Autorka podaje także formy trybu przypuszczającego potencjalnego (*kupiłobym*, *kupiłobyś*) oraz trybu przypuszczającego nieoczywistego (*byłobym kupiło*, *byłobyś kupiło*).

¹⁷ Cytat: „świadomie pominięto formy rodzaju nijakiego 1. i 2. osoby liczby pojedynczej typu *widziałom*, *będę widziało* – formy te są poprawne, ale używane niezmiernie rzadko, praktycznie tylko w poezji [...]” (<http://grzegorz.jagodzinski.prv.pl/gram/pl/czasy00.html>).

¹⁸ Twórcą koncepcji *Słownika gramatycznego języka polskiego* jest Z. Saloni, który uczestniczył w pracach nad wydaniem I–III i częściowo IV. W wydaniu IV pojawia się

Brak wzmianek o formach typu *mieszkąłom, mieszkąłoś* m.in. w następujących gramatykach: Kryński (1900); Małecki (1910); Benni i in. (1923); Szober (1923, 1959); Gaertner (1938); Tokarski (1951).

Szczególnie ważna jest informacja, że osobliwe formy czasu przeszłego zdarzały się w języku staropolskim przed XVI w.: *jeś pniało, uciekało jeś* (Klemensiewicz i in., 1965: 371). Prawdopodobnie takich przykładów przed XVI w. jest znacznie więcej. Formy typu *niosło, chwaliło + jeśm, jeś* uwzględniają Długosz-Kurczabowa i Dubisz (1998: 304). Jan Łoś (1927: 294–295) wymienia tylko formy 1. os. lp r.n. *było jeśm, robiłom*, ale jest sprawą oczywistą, że zakłada istnienie także form *byłoś, robiłoś*¹⁹.

3.3. Gramatyki języka połabskiego

W gramatykach języka połabskiego (Lehr-Splawiński 1929; Trubetskoy 1929; Polański – online) brak informacji o poświadczeniach interesujących nas form.

3.4. Gramatyki języka kaszubskiego

Florian Ceynowa (1879: 52–53) odnotował osobliwe formy: „Tempus praet. perfectum. Gen. neutrum.: 1. *Já jem béło, jám béło*, 2. *Té jes béło, tés béło*; 1. *Já jem mjáło*, 2. *Té jes mjáło*”. W innych gramatykach kaszubskich nie podano tego typu form, por. Breza/Treder (1981: 133–134); Makùrôt (2016: 46–47).

3.5. Gramatyki języka dolnołużyckiego

Poświadczenie osobliwych form: Choinanus (Chojnan) (1650): *Ja ßom tlozil, -a, -o* ‘Ich habe geträten’ – wydanie: Schuster-Šewc 1967: 340; Mucke (Muka) (1891: 606): I. Das Perfectum: sg. 1. *som* (os. *sym*) *brał, brała, brało* ich habe genommen, 2. *sy brał, a, o*. Brak informacji o osobliwych formach: Hauptmann (1761); Schwela (Šwjela) (1906); Frencl (1978); Janaš (1976); Starosta (1991–1992); Hannusch (1998); Měškank (2006).

informacja: „Uwaga: zmiana kolejności autorów tego wydania nastąpiła na żądanie Zygmunta Saloniego w związku z zakończeniem aktywności zawodowej i wycofaniem się z prac nad Słownikiem w 2018 r.” (s. 15). W Słowniku przy formach *będe czytało, będziesz czytało* autorzy zamieścili odsyłacze do przypisu: „Formy 1. i 2. osoby rodzaju nijakiego w tekstach występują bardzo rzadko, ale są tworzone regularnie (pokazujemy je też w tabelach odmiany). Dotyczy to oczywiście zarówno czasu przyszłego trybu oznajmującego czasowników niedokonanych (*będe czytało*), jak i innych wartości trybu i czasu – por. np. w czasie przeszłym *czytałom i przeczytałom* albo w trybie warunkowym *czytałobym i przeczytałobym*” (s. 101).

¹⁹ „Początkowa jego forma, zachowana w zabytkach staropolskich, była następująca: sg. 1 *był (była, było) jeśm*, 2. *był jeś*, 3. *był jest (jeść, je)*, [...] (Łoś 1927: 294): „*robił-em, robiła-m, robilo-m*” (Łoś 1927: 295).

Dwudziestowieczne opracowania gramatyczne nie wymieniają odpowiedników polskich form *widziałom*, *widziałoś*. Mimo to można przyjąć, że ich użycie jest teoretycznie możliwe, np. w baśniach.

3.6. Gramatyki języka górnołużyckiego

Poświadczenie osobliwych form: Ticin (1679) – edycja Przemysława Zwolińskiego (1966: 90, 93): Neut. *fom bowe* / *fě bowe* – forma czasu przeszłego czasownika *być*, Neut. *ja fom torhawe* / *té fě tor- / hawe*; Matthaei (Matej) (1721: 122): *βum, βy wotewril, a, e*; Seiler (Zejler) (1830: 50, 53): *sym, sy był, a, o*; *sym, sy pytał, a, o*; Pfuhl (Pful) (1867: 105): *sym wjedł, pił, a, o*; Kral (1919: 45): *sym njesł, a, o*; Wowčer (1955: 104): *sym wuknył, wuknyła, wuknyło* oder *wukła, wukło*; Polański (1967: 670): *sym pił, -a, -o, sy pił, -a, -o*.

Wydaje się, że Šewc (1968: 177) w pierwszym wydaniu gramatyki dopuszczał użycie odpowiedników polskich form typu *widziałom*, *widziałoś*: *sym, sy, je spěwał, -a, -o*. W drugim wydaniu autor dokonał zmiany, tj. podał tylko formy męskie: *sym-, sy-, je spěwał* (Šewc-Schuster 1984: 170). Użycie form żeńskich to sprawa oczywista, ale żywotność form rodzaju nijakiego w 1. i 2. os. lp już niekoniecznie.

Brak poświadczeń osobliwych form: Jordan (1841); Fasske (1981); Šolćina/Wornar (2000); Faska (2003).

3.7. Gramatyki języka czeskiego

Poświadczenie osobliwych form: Damborský (1972: 103): 1. *byl, -a, -o jsem*, 2. *byl, -a, -o jsi (byls, bylas)*; 1. *volal, -a, -o jsem*, 2. *volal, -a, -o jsi (volals, volalas)*; 1. *bál, -a, -o jsem se*, 2. *bál, -a, -o ses*; 1. *koupil, -a, -o jsem si*, 2. *koupil, -a, -o ses*. Formę r.n. dokumentuje również wiersz Holana – zob. powyżej omówienie artykułu Kowalik (2005).

Brak poświadczeń osobliwych form: Gebauer (1898); Lamprecht i in. (1986); Karlík i in. (1995); Havránek/Jedlička (2002).

3.8. Gramatyki języka słowackiego

Poświadczenie osobliwych form: Pauliny i in. (1955: 260): 1. *volal, -a, -o som*, 2. *volal, -a, -o si*; *Morfologia slovenského jazyka* (Ružička 1966: 468–469)²⁰; Stanislav (1977: 111): brak formy r.n. w 1. os. lp: *niesol som, niesla som – ja*

²⁰ Odpowiedni cytat: „V rámci určitých slovesných tvarov sa všetky tri rody uplatňujú len v singulári. [...] Ale v 1. a 2. osobe sg. ide v základe o prirodzený rod, takže sa pravidelne uplatňuje len maskulínium a feminínium. To je zhoda podľ'a zmyslu. Neutrum je výnimočné, lebo podmetom vety v 1. alebo 2. osobe (t.j. ako autor alebo adresát prehovoru) býva substantívum stredného rodu iba pri personifikácii. Tu je potom zhoda podľ'a formy, lebo ide o zhodu slovesného tvaru

som niesol, ja som niesla, poświadczenie formy r.n. w 2. os. lp: *niesol si, niesla si, nieslo si*²¹; Mistrik (1983: 133): 1. *chytal, -a, -o som*, 2. *chytal, -a, -o si*.

Brak poświadczenia osobliwych form: Stanislav (1958: 414).

3.9. Gramatyki języka bułgarskiego

Osobliwe formy czasu przeszłego nieokreślonego (perfectum) są poświadczone w historii języka bułgarskiego: Рильски (1835: 126): 1. *думалъ, -ла, -ло самъ, бдигалъ, -ла, -ло самъ*, 2. *думалъ, -ла, -ло си, бдигалъ, -ла, -ло си*; Момчилов (1868: 61, 64): 1. *былъ, -а, -о съмъ*, 2. *былъ, -а, -о си* (s. 61); 1. *(о)мыль, -а, -о съмъ, (съ)ораль, -а, -о си*, 2. *(о)мыль, -а, -о, (съ)ораль -а, -о си*; Мирчев (1978: 221): 1. *писал, -а, -о съм*; 2. *писал, -а, -о си*; Popowa (1972: 108) podaje formę r.n. tylko w 2. os. lp odmiany czasownika posiłkowego *съм*: *бѣл, -а, -о си* ‘byłeś, byłaś’ (brak formy typu *byłom*); w 1. os. lp wymienia jedynie formy męską i żeńską. Inne czasowniki reprezentuje wzór odmiany męskiej: *чѣл съм, чѣл си*; Илиева (1989: 146): 1. *писал, -а, -о съм*, 2. *писал, -а, -о си*; 1. *бил, -а, -о съм*, 2. *бил, -а, -о си*.

Brak poświadczeń osobliwych form: Andrejczin (1938); Sławski (1954, 1970); Андрейчин i in. (1977); Sławski (1987); Пашов (2005); Koseska-Toszeva i in. (2007).

3.10. Gramatyki języka macedońskiego

Blaže Koneski (Конески 1967: 20) wymienia w historii języka macedońskiego tylko męskie formy 1. i 2. osoby: *сум викал, си викал*. W gramatyce opisowej wzmiankowany autor zamieszcza w związku z *l*-formami następującą informację: „Оваа форма во едината разликува три рода: *викал, викала, викало*” (Конески 1976: 431). Nie wiadomo jednak, czy *викало* występuje również w 1. i 2. os. lp.

Jednak z opracowania Zuzanny Topolińskiej (1990: 351) wynika, że w czasie przeszłym (w formach w postaci nieokreślonej) możliwe jest użycie formy historycznego imiesłowu na *-l-o* również w 1. i 2. os. lp: *сум (про)читал, -а, -о; си (про)читал, -а, -о*.

3.11. Gramatyki języka serbskiego

Poświadczenia osobliwych form: Караџић (1818: LVIII–LIX): 1. *био (била, ло) сам*, 2. *био (била, ло) си*; 1. *играо (играла, ло) сам*, 2. *играо (играла, ло) си*; 1. *сѣпао (ала, ло) сам*, 2. *сѣпао (ала, ло) сам*, 2. *сѣпао (ала, ло) си*; Даничић (1850: 77): 1. *чѣо (чѣла, чѣло) си*.

s gramatickým rodom použitého substantíva”. „Keby ja **hrialo a svietilo** v noci ako vo dne, musela by zem vyhoriet!” **odpovedalo** Slnce [...]. (s. 468–469).

²¹ Stanislav nie wymienia formy r.n. w 1. os. lp czasu zaprzeszłego: *bol som priniesol, bola som priniesla – ja som bol priniesol, ja som bola priniesla*, w 2. os. osobliwa forma jest zamieszczona w nawiasie: *bol si priniesol, bola si priniesla (bolo si prinieslo)*.

Brak poświadczeń osobliwych form: Алексић/Стевановић (1946); Стевановић (1962).

3.12. Gramatyki języka chorwackiego

Poświadczenia osobliwych form: Benešić (1937: 196): 1. *jâ sam htjělo* (*jam chcialo*)/*htjělo sam* (*chcialom*); 2. *tî si htjělo* (*tyś chcialo*)/*htjělo si* (*chcialoś*); Babić i in. (1991: 715): 1. *radio, rádila, rádilo sam*, 2. *radio, rádila, rádilo si*; Barić i in. (1995: 240): brak form typu 1. *čitalo sam*, ale jest forma: 2. *čitalo si*.

Brak poświadczeń osobliwych form: Kašić (Cassius) (1604); Maretić (1899); Težak/Babić (1973); Spagińska-Pruszek/Tošović (1992); Raguž (1997); Hudeček/Mihaljević (2019)²².

3.13. Gramatyka języka czarnogórskiego

Gramatyka Ćirgić i in. (2010: 125) wymienia tylko męskie formy czasu przeszłego.

3.14. Gramatyka języka bośniackiego

Gramatyka Jahić i in. (2000: 279) odnotowuje jedynie 2. os. lp r.n. interesującej nas formy: *čitalo si/ti si čitalo*.

3.15. Gramatyki języka słoweńskiego

Poświadczenia osobliwych form: Kopitar (1808–1809: 316): 1. m. *fim bil* ich (Mann) bin gewefen, f. *fim bila* ich (Weib) bin gewefen, n. *fim bilo* (Neutrum) bin gewefen; Dajnka (1824: 177): 1. *sem bival, a, o*, 2. *si bival, a, o*; Murko (1832: 71): 1. *fim délal, a, o, dvignil, a, o, redil, a, o*, 2. *fi délal, a, o, dvignil, a, o, redil, a, o*.

Brak poświadczeń osobliwych form: Toporišič (1976); Pretnar/Tokarz (1980).

3.16. Gramatyki języka rosyjskiego

Aleksandr Wostokow (Востоков 1831: 76) wymienia wprawdzie formy lp typu *шелъ, шла, шло*, ale nie informuje, czy forma r.n. *шло* jest używana również w 1. i 2. os. lp. Valentin Kiparsky (1967, t. 2: 227) potwierdza istnienie osobliwych form w języku staroruskim: 1. *есмь далъ, дала, dallo*, 2. *еси далъ, дала, dallo*; tak samo Galster (1982: 190): 1. *нес-л-ъ (-a, -o)*, 2. *нес-л-ъ (-a, -o) еси*.

W gramatykach XX w. brak wzmianek o osobliwych formach: Шахматов 1923; Голанов (1962); Гвоздев (1967); Wójcik (1973); Mulisch (1975); Шведова (1980); Wawrzyńczyk/Zmarzer (1987); Maryniakowa (1993).

²² Autorki tej gramatyki nie wymieniają nawet formy r.n. w 3. os. lp.

3.17. Gramatyki języka białoruskiego

Poświadczenia osobliwych form: Кривицкий i in. (1978: 202): *я, ты чыта́ў, чыта́ла, чыта́ла*²³; *я, ты жы́л, жы́ла, жы́ло*; Булыка i in. (1979: 217): 1. *есмь неслъ, -о, -а*, 2. *еси неслъ, -о, -а*; Rott-Żebrowski (1992: 159): 1. *юсмь неслъ, вель, -а, -о*, 2. *юси неслъ, вель, -а, -о*²⁴; Грыгор'ева (1994: 200): 1. i 2. os. lp r.n.: *спява-ў, спя-ва-л-а, спявала* [*о > а* w sylabie nieakcentowanej]; *жы-ў, жы-л-а, жы-л-о*.

Piotr Jurhielewicz (Юргелевич 1974: 227) pisze, że w lp formy czasu przeszłego mają końcówki: *-ø* (r.m.), *-а* (r.ż.), *-а, -о* (r.n.). Brak jednak informacji, że forma r.n. dotyczy również 1. i 2. os. lp. Widocznie autor uważał, że jest to sprawa oczywista.

Z powyższego przeglądu wynika, że użycie interesujących nas form w języku białoruskim jest możliwe w określonych sytuacjach.

3.18. Gramatyki języka ukraińskiego

F.P. Miedwiediew (Медведев 1964: 215–219), autor gramatyki historycznej języka ukraińskiego, informuje, że czas przeszły w staroukraińskim składał się z imiesłowu czasu przeszłego na *-лъ, -ла, ло* i odpowiedniej formy czasu teraźniejszego czasownika *byti*. Wzmiankowany badacz podał 1. i 2. os. lp r.n. w czasie zaprzeczonym: 1. *зналъ, -а, -о былъ, -а, -о есмь*, 2. *зналъ, -а, -о былъ, -а, -о еси*.

Jednakowe formy trzech rodzajów we wszystkich osobach lp (od tematów bezokolicznika na samogłoskę i spółgłoskę) podają następujący językoznawcy: Hrycak/Kisielewski (1931/1990: 45–48): 1., 2., 3. os. lp: *ніс, не́слá, -ó* (s. 45); *плáкав, плáкала, плáкало* (s. 47); Huk/Kawecka (1994: 75): 1., 2., 3. os. lp: *писá-в, писá-л-а, писá-л-о* (od tematu bezokolicznika na samogłoskę); *віз, вез-л-á, вез-л-ó* (od tematu bezokolicznika na spółgłoskę); Шевченко i in. (1993: 105–106).

Vladislav Knoll (2021–2022, w druku) stwierdził obecność interesujących nas form w 1. i 2. os. lp r.n. w kilku dziewiętnastowiecznych gramatykach języka ukraińskiego. Są to następujące przykłady: 1. *написаломъ*, 2. *написалось* (Lewicki 1843: 143; Дячан 1865: 97–98); 1. *быломъ*, 2. *былось* (Łoziński 1846: 92–93). Oprócz tego Knoll zacytował czasowniki rusińskie/(rusińsko)karpackie: *вызвало́м'* Mt 5,17, *пришло́м'* Mt 2,2 z „Ewangelii” Vasil'a Ciapińskiego (około 1580 roku) oraz 1. *ковáломъ*, 2. *ковáлось* z gramatyki rusińskiej Iwana Użewicza (Ужевич 1645). Powyższe formy wprowadzono pod wpływem języka polskiego.

Irina Kononenko (Кононенко 2012: 524) uwzględnia formy r.n. typu *несло, учило* tylko w 3. os. lp.

²³ W formie r.n. *-о* w wyrazie *чыта́ла* jako nieakcentowane uległo akaniu.

²⁴ W gramatyce tej kolejność rodzajów gramatycznych jest następująca: rodzaj męski, nijaki, żeński. Formy na *-о* w 1. i 2. os. lp. reprezentują rodzaj nijaki.

3.19. Gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego

Poświadczenia osobliwych form: van Wijk (1931: 229): 1. *jělbъ, jěla, jělo* + *esmb, esi*; Brajerski (1973: 125): 1. *čulъ jesmb, čulo jesmb, čula jesmb*; 2. *čulъ jesi, čulo jesi, čula jesi*; Хабыграев (1974: 283): 1. *jesmb sьtvorilъ (sьtvorila или sьtvorilo)*, 2. *jesi sьtvorilъ (sьtvorila ili sьtvorilo)*; Rott-Żebrowski/Skukowski (1986: 74): *jesmb, jesi neslb, -a, -o; velb, -a, -o*.

Autorzy niektórych gramatyk (jak powyżej) wymieniają formy 1. i 2. os. lp r.n. czasu przeszłego, ale są to formy całkowicie sztuczne, m.in. z tego powodu, że czas przeszły złożony (perfectum) jest bardzo rzadko poświadczony w zabytkach scs. Wynika to z informacji w niektórych opracowaniach, np. Aitzetmüller (1978: 193–196); Słoński (1950: 116).

Tadeusz Lehr-Splawiński i Czesław Bartula (1973: 94) nie podają form r.n.: „Scs. i ps. praeteritum, które zastąpiło pie. perfectum, składa się z form part. praet. act. II. (§104) i praes. słowa posiłkowego *jesmb* (§86): *neslb jesmb, nesla jesmb*, plur. *nesli jesmb, nesly jesmb, dalb jesmb* itp.”. August Leskien również nie wymienia form r.n.: „Das eigentliche perfectum (perfectum praesens) wird umschrieben durch das part. praet. act. II mit **ѣсмь: сътворилъ ѣсть**, er hat vollendet” (Leskien 1871: 72).

3.20. Gramatyki porównawcze języków słowiańskich

O czasie przeszłym złożonym („perfectum”) Zdzisław Stieber pisze w ten sposób:

Istniał on niewątpliwie już w epoce prasłowiańskiej i składał się z formy osobowej praes. czasownika *byti* i odpowiedniej formy dawnego imiesłowu na *-lb*. Niezbyt częsty jest on w scs.: *dalb esi mně, prišlb esi, dalb emu esi vlastě* itd. (Stieber 1989: 232).

Autor nie wymienia form 1. i 2. os. lp r.n.

W języku prasłowiańskim pozostał tylko ślad kontynuantu praindoeuropejskiego perfectum syntetycznego: forma *wědě*. Według Rajko Nahtigala: „Ein Rest der Form des Perfekts ist das bereits erwähnte *wědě*, [...]” (Nahtigal 1961: 61). Tego typu formy zostały zastąpione przez formy czasu przeszłego złożonego, które zawierały imiesłów przeszły drugi na **-lb* + odpowiednie formy osobowe czasownika **byti*. Leszek Moszyński wymienił w 1. os. lp trzy formy rodzajowe historycznego przeszłego imiesłowu: *jesmb bylъ, byla, bylo* (Moszyński 1984: 278), co dowodzi, że przynajmniej teoretycznie zakładał istnienie form r.n. w 1. i 2. os. lp. Brak poświadczeń formy r.n. 1. i 2. os. lp czasu przeszłego w następujących publikacjach: Vondrák (1928); Horálek (1955); Nahtigal (1961). Również Hanna Dalewska-Greń (1997) – w synchronicznej gramatyce porównawczej języków słowiańskich – nie wspomina o takich formach.

4. Podsumowanie

Formy czasu przeszłego rodzaju nijakiego w 1. i 2. osobie liczby pojedynczej typu *widziałom, widziałoś* (jak również formy czasu przyszłego trybu oznajmującego typu *będę widziało, będziesz widziało* i formy w trybie warunkowym typu *widziałobym, widziałobyś*) występują we wszystkich głównych językach słowiańskich (tzw. makrojęzykach) i w tzw. słowiańskich mikrojęzykach literackich, ale są to formy potencjalne, tj. występujące bardzo rzadko, chociaż tworzone regularnie. Odnotowały je głównie starsze gramatyki. Niektóre opisy gramatyczne są niepełne, ponieważ ich autorzy wymienili tylko formy rodzaju męskiego. Istnienie form rodzaju żeńskiego traktowali jako sprawę oczywistą, ale nie wiadomo, czy zakładali w 1. i 2. os. lp istnienie form rodzaju nijakiego. Zastanawiające jest, dlaczego niektóre gramatyki słowiańskie wymieniły formy 2. os. lp (typu *widziałoś*), ale pominęły formy 1. os. lp (typu *widziałom*).

Warto podjąć w poszczególnych językach słowiańskich badania nad obecnością w tekstach tych bardzo rzadkich form językowych. Wydaje się, że odpowiednie programy komputerowe umożliwią przeszukiwanie istniejących korpusów językowych i dostarczanie odpowiednich danych na temat form językowych przedstawionych w tym artykule.

Literatura

- Aitzetmüller R., 1978, *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*, Freiburg i. Br.
- Andrejczin L., 1938, *Kategorie znaczeniowe koniugacji bułgarskiej*, Kraków.
- Babić i in., 1991 = Babić S., Brozović D., Moguš M., Pavešić S., Škarić I., Težak S., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku*, Zagreb.
- Bąk P., 1977, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- Bandtke G.S. [Bandtkie J.S.], 1808, *Polnische Grammatik für Deutsche*, [...], Breslau.
- Bańko M., 2002, *Wykłady z polskiej fleksji*, Warszawa.
- Barić i in., 1995 = Barić E., Lončarić M., Malić D., Pavešić S., Peti M., Začević V., Znika M., *Hrvatska gramatika*, Zagreb.
- Benešić J., 1937, *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*, Warszawa.
- Benni i in., 1923 = Benni T., Łoś J., Nitsch K., Rozwadowski J., Ułaszyn H., *Gramatyka języka polskiego*, Kraków.
- Brajerski T., 1973, *Język staro-cerkiewno-słowiański*, Lublin.
- Breza/Treder 1981 = Breza E., Treder J., *Gramatyka kaszubska*, Gdańsk.
- Ceynowa F., 1879, *Zarés do grammatiki kašébsko-slovjnskjé mòvé*, Poznań.
- Čirgić i in., 2010 = Čirgić A., Pranjković I., Silić J., *Gramatika crnogorskog jezika*, Podgorica.
- Dajnka P., 1824, *Lehrbuch der windischen Sprache*, Gratz.

- Dalewska-Greń H., 1997, *Języki słowiańskie*, Warszawa.
- Damborský J., 1972, *Mluvíte Český? Zvězły kurs języka czeskiego*, Warszawa.
- Długosz-Kurczabowa/Dubisz 1998 = Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S., 1998, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- Doroszewski W., 1952, *Podstawy gramatyki polskiej*, cz. 1, Warszawa.
- Faska H., 2003, *Pučnik po hornjoserbšćinje*, Bautzen.
- Fasske H. (unter Mitarbeit von S. Michalk), 1981, *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie*, Bautzen.
- Frencl J., 1978, *Grammatische Tabellen niedersorbisch = Gramatiske tabele dolnoserbski*, Bautzen.
- Gaertner H., 1938, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Lwów.
- Galster I., 1982, *Zarys gramatyki historycznej języka rosyjskiego*, Warszawa.
- Gebauer J., 1898, *Historická mluvnice jazyka českého*, d. 3: *Tvarosloví*, 2. *Časování*, Praha.
- Grzegorzczukowa i in., 1984 = Grzegorzczukowa R., Laskowski R., Wróbel H., (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa.
- Hannusch E., 1998, *Niedersorbisch praktisch und verständlich*, Bautzen.
- Hauptmann J.G., 1761, *Niederlausitzsche Wendische Grammatica*. [...], Lübben.
- Havránek/Jedlička 2002 = Havránek B., Jedlička A., 2002, *Stručná mluvnice česká*, Praha.
- Horálek K., 1955, *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praha.
- Hrycak/Kisielewski 1931/1990 = Hrycak E., Kisielewski K., (1990, wyd. fotooffsetowe), *Czasowniki I. odmiana*, [w:] *idem, Słownik ukraińsko-polski i polsko-ukraiński*, cz. 1: *Słownik ukraińsko-polski*, Warszawa.
- Hudeček/Mihaljević 2019 = Hudeček L., Mihaljević M., *Hrvatska školska gramatika*, Zagreb.
- Huk/Kawecka 1994 = Huk I., Kawecka M., 1994, *Вивчаємо українську мову. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego*, Lublin.
- Jagodziński G., *Gramatyka języka polskiego*, online: <http://grzegorz.jagodzinski.prv.pl/gram/pl/czasy00.html> (dostęp: 14.08.2023).
- Jahić i in., 2000 = Jahić Dž., Halilović S., Palić I., 2000, *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica.
- Janaš P., 1976, *Niedersorbische Grammatik für den Gebrauch der Sorbischen Erweiterten Oberschule*, Bautzen.
- Jefimow R., 1970, *Z dziejów języka polskiego w Gdańsku*, Gdańsk.
- Jordan J.P., 1841, *Grammatik der wendisch-sorbischen Sprache in der Oberlausitz. Im Systeme Dobrowskys abgefaßt*, Prag.
- Karlík i in., 1995 = Karlík P., Nekula M., Rusínová Z., (eds.), *Příruční mluvnice češtiny*, Praha.
- Kašić B. [Casius B.], 1604, *Institutiones linguae illyricae*, Romae.
- Kiparsky V., 1967, *Russische historische Grammatik*, Bd. 2, Heidelberg.
- Klemensiewicz i in., 1965 = Klemensiewicz Z., Lehr-Spławiński T., Urbańczyk S., *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1947, *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1960, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, Warszawa.

- Kłosińska K., 2013, *Byłom*, [w:] *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie*, red. M. Milewska-Stawiany, E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk, s. 153–154.
- Knoll V., 2021–2022, *Preteritum a kondicionál polského typu v kašubštině a v ruténštině*, „Slavia Occidentalis. Linguistica” (w druku).
- Kopczyński O., 1817, *Gramatyka języka polskiego* [...], Warszawa.
- Kopitar J., 1808–1809, *Grammatik der slavischen Sprache im Krain, Kärnten und Steiermark*, Laibach.
- Koseska-Toszeva i in., 2007 = Koseska-Toszeva V., Korytkowska M., Roszko R., *Polsko-bułgarska gramatyka konfrontatywna*, Warszawa.
- Kowalik K., 2005, *Glosa o statusie form typu byłom, byłoś*, „Język Polski”, rocz. 85, zesz. 1, s. 66–68.
- Kral G., 1919, *Grammatik der wendischen Sprache in der Oberlausitz*, Bautzen.
- Kryński A.A., 1900, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- Lamprecht i in., 1986 = Lamprecht A., Šlosar D., Bauer J., *Historická mluvnice češtiny*, Praha.
- Łaziński M., 2006, *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytularne i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa.
- Lehr-Spławiński T., 1929, *Gramatyka połabska*, Lwów.
- Lehr-Spławiński/Bartuła 1973 = Lehr-Spławiński T., Bartuła Cz., *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym*, Wrocław.
- Lehr-Spławiński/Kubiński 1927 = Lehr-Spławiński T., Kubiński R., *Gramatyka języka polskiego. Podręcznik szkolny*, Lwów.
- Leskien A., 1871, *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslawischen) Sprache. Grammatik. Texte. Glossar*, Weimar.
- Leszczyński Z., 1991–1992, *Posmutniałom*, „Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo”, t. 39–40, zesz. 6, s. 147–153.
- Lewicki J., 1834, *Grammatik der Ruthenischen oder Klein-Russischen Sprache in Galizien*, Przemyśl.
- Łoś J., 1927, *Gramatyka języka polskiego*, cz. 3: *Odmienienia (fleksja) historyczna*, Lwów.
- Łoziński J., 1846, *Gramatyka języka ruskiego (malo-ruskiego)*, Przemyśl.
- Makūrôt H., 2016, *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, Gdańsk.
- Małecki A., 1910, *Gramatyka języka polskiego szkolna*, Lwów.
- Mańczak W., 2005, *W sprawie rodzaju nijakiego w czasie przeszłym*, „Język Polski”, rocz. 85, zesz. 1, s. 56.
- Maretić T., 1899, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Maryniakowa I., 1993, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Morfologia ze słowotwórstwem*, Warszawa.
- Matthaei G. [Matej J.], 1721, *Wendische Grammatica*, [...], Budišin.
- Mesgnien F. [Meniški F.], 1649, *Grammatica seu institutio Polonicae linguae*, [...], Dantisci.
- Měškank A., 2006, *Zakłady dolnoserbškeje rěcy = Podstawy języka dolnołużyckiego*, Budyšin.
- Mistrík J., 1983, *Moderná slovenčina*, Bratislava.
- Moszyński L., 1984, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa.
- Mroziński J., 1822, *Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego*, Warszawa.

- Mucke E. [Muka A.], 1891, *Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache*. [...], Leipzig.
- Mulisch H., (red.), 1975, *Die russische Sprache der Gegenwart. Band 2: Morphologie*, Leipzig.
- Murko A., 1832, *Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten*, Graz.
- Nagórko A., 1988, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- Nahtigal R., 1961, *Die slavischen Sprachen. Abriss der vergleichenden Grammatik*, Wiesbaden.
- Pauliny i in., 1955 = Pauliny E., Ružička J., Štolc J., 1955, *Slovenská gramatika*, Martin.
- Pfuhl Ch.T. [Pful K.B.], 1867, *Laut- und Formenlehre der oberlausitzisch-wendischen Sprache. Mit besonderer Rücksicht auf das Altslawische*, Bautzen.
- Pisarkowa K., 2004, Czy paradygmat polskiego czasownika obejmuje trzy rodzaje?, „Język Polski”, rocz. 85, z. 4, s. 291–293.
- Polański K., 1967, *Zarys gramatyki języka górnołużyckiego*, [w:] Zeman H., 1967, *Słownik górnołużycko-polski*, Warszawa, s. 639–678.
- Polański K., *Gramatyka języka połabskiego*, online: <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/21576/edition/18899> (dostęp: 14.08.2022).
- Popliński J., 1830, *Grammatik der polnischen Sprache nach Kopczyński, Cassius, Bandtke und Mroziński*, [...], Nissa und Glogau.
- Popowa W., 1972, *Zwięzła gramatyka języka bułgarskiego*, Warszawa.
- Pretnar/Tokarz 1980 = Pretnar T., Tokarz E., 1980, *Slovenščina za Poljake. Kurs podstawowy języka słoweńskiego*, Katowice.
- Przepiórkowski A., 2004, *Korpus IPI PAN. Wersja wstępna*, Warszawa (z płytą CD).
- Raguž D., 1997, *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb.
- Rott-Żebrowski T., 1992, *Gramatyka historyczna języka białoruskiego*, Lublin.
- Rott-Żebrowski/Skukowski 1986 = Rott-Żebrowski T., Skukowski W., *Gramatyka języka starosłowiańskiego z ćwiczeniami dla rusycystów*, Olsztyn.
- Ruszkowski M., 2018, „O Kutno! Wyprало mnie z uczuć jak płótno”. Istniejące czy nieistniejące formy w polszczyźnie?, „The Peculiarity of Man”, nr 28, s. 183–192.
- Ružička J., (red.), 1966, *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava.
- Saloni Z., 1992, *Co istnieje, a co nie istnieje we fleksji polskiej?*, „Prace Filologiczne”, t. 37, s. 80–83.
- Saloni Z., 2005, *Co istnieje, a co nie istnieje we fleksji polskiej?*, „Język Polski”, rocz. 85, zesz. 1, s. 57–58.
- Schuster-Šewc H., 1967, *Sorbische Sprachdenkmäler 16.-18. Jahrhundert*, Bautzen.
- Schwela G. [Šwjela B.], 1906, *Lehrbuch der niederwendischen Sprache. Grammatik*, Heidelberg.
- Seiler A., 1830, *Kurzgefaßte Grammatik der Sorben = Wendischen Sprache nach dem Budissiner Dialekte*, Budissin.
- Šewc H., 1968, *Gramatika hornjoserbskeje řeče*, 1. zwjazk: *Fonematika a morfologija*, Budyšin.
- Šewc-Schuster H., 1984, *Gramatika hornjoserbskeje řeče*, 1. zwjazk: *Fonologija, fonetika a morfologija* [2., wobdžěłany nakład], Budyšin.

- Sławski F., 1954, *Gramatyka języka bułgarskiego*, Warszawa.
- Sławski F., 1987, *Zarys gramatyki bułgarskiej* = *Граматически бележки*, [w:] Sławski F., *Podręczny słownik bułgarsko-polski*, t. 2, s. 1401–1430.
- Słoński S., 1950, *Gramatyka języka starosłowiańskiego (starobułgarskiego)*, Warszawa.
- Spagińska-Pruszek/Tošović 1992 = Spagińska-Pruszek A., Tošović B., *Srpskohrvatski jezik. Kurs serbsko-chorwackiego z gramatyką i wyborem tekstów*, Gdańsk.
- Stanislav J., 1958, *Dejiny slovenského jazyka*, t. 2: *Tvaroslovie*, Bratislava.
- Stanislav J., 1977, *Slovakische Grammatik*, Bratislava.
- Starosta M., 1991–1992, *Niedersorbisch schnell und intensiv*, Bd. 1–2, Bautzen.
- Statorius P. [Stojeński P.], 1568, *Polonicae grammatices institutio*, Cracoviae.
- Stein/Zawiliński 1920 = Stein I., Zawiliński R., *Gramatyka języka polskiego dla szkół powszechnych i średnich*, Poznań.
- Stieber Z., 1989, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, Warszawa.
- Szober S., 1923/1959, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- Šoščina/Wornar 2000 = Šoščina J., Wornar E., *Obersorbisch. Ein Sprachkurs im Selbststudium für Unerschrockene/Hornjoserbšćina. Rěčny kurs za samostudij za niebojaznych*, Budyšin.
- Težak/Babić 1973 = Težak S., Babić S., *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika za osnovne škole*, Zagreb.
- Ticinus J.X., 1679, *Principia linguae Wendicae*, Pragae.
- Tokarski J., 1951, *Czasowniki polskie. Formy. Typy. Wyjątki*, Warszawa.
- Topolińska Z., 1990, *Zarys gramatyki języka macedońskiego* = *Преглед на граматиката на македонскиот јазик*, [w:] Pianka W., Topolińska Z., Vidoeski B., *Słownik macedońsko-polski i polsko-macedoński*, Warszawa, s. 327–357.
- Toporišič J., 1976, *Slovenska slovnica*, Maribor.
- Trubetskoy N.S., 1929, *Polabische Studien*, Wien.
- Vondrak V., 1928, *Vergleichende slavische Grammatik*, Bd. 2: *Formenlehre und Syntax*, Göttingen.
- Wawrzyńczyk/Zmarzer 1987 = Wawrzyńczyk J., Zmarzer W., *Gramatyka współczesnego języka rosyjskiego. Morfologia*, Warszawa.
- Wijk van N., 1931, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache. Erster Band: Laut- und Formenlehre*, Berlin und Leipzig.
- Wójcik T., 1973, *Gramatyka języka rosyjskiego. Studium kontrastywne*, Warszawa.
- Woliński i in., 2022 = Woliński M., Saloni Z., Wołosz R., Gruszczyński W., Skowrońska D., Bronk Z., *Słownik gramatyczny języka polskiego*, wyd. 4. (online) *Informacje wstępne. Podstawy teoretyczne*, Warszawa.
- Wowčerk P., 1955, *Kurzgefasste obersorbische Grammatik* = *Krótką hornjoserbska gramatika*, Berlin.
- Wróbel H., 2001, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków.
- Wróbel i in., 1993 = Wróbel H., Kowalik K., Orzechowska A., Rokicka T., *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*, Kraków.
- Zagórski Z., 1981, *Studia nad rozwojem językoznawstwa polskiego od końca XVIII wieku do roku 1918 (ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski)*, Warszawa.
- Zwoliński P., 1966, *Pierwsza drukowana gramatyka górnołużycka J. X. Ticinusa z 1679 r.*, „Pamiętnik Słowiański”, t. 16, s. 74–115.

- Żmigrodzcy B. i P., 2005, *W sprawie form czasu przeszłego typu byłom, byłoś (na marginesie artykułu Krystyny Pisarkowej)*, „Język Polski”, rocz. 85, zesz. 1, s. 59–65.
- Żmigrodzka B., 2009, *Próba interpretacji ciągu elementów grafemicznych byłom w tekstach internetowych*, [w:] *Języki zachodniosłowiańskie w XXI wieku*, t. 3: *Współczesne języki słowiańskie*, red. O. Wolińska, M. Szymczak-Rozlach, Katowice, s. 282–295.
- Żmigrodzka B., 2016, *Nowe zastosowania form czasownikowych I. i 2. os. lp. rodzaju nijakiego czasu przeszłego we współczesnych tekstach*, „Język Polski”, rocz. 96, zesz. 2, s. 51–72.
- Алексић/Стевановић 1946 = Алексић Р., Стевановић М., 1946 = *Граматика српскога језика за ученике средњих школа*, Београд.
- Андрейчин і in., 1977 = Андрейчин Л., Попов К., Стоянов С., *Граматика на българския език*, София.
- Булыка і in., 1979 = Булыка А.М., Жураўскі А.І., Крамко І.І., *Гістарычная марфалогія беларускай мовы*, Мінск.
- Востоков А., 1831, *Сокращенная русская грамматика* [...], Санктпетербургъ.
- Гвоздев А.Н., 1967, *Современный русский литературный язык*, ч. 1: *Фонетика и морфология*, Москва.
- Голанов И.Г., 1962, *Морфология современного русского языка*, Москва.
- Грыгор’ева, (red.), 1994 = *Беларуская мова*, рэд. Л.М. Грыгор’ева, Мінск.
- Даничић Д., 1850, *Мала српска граматика*, У Бечу.
- Дуличенко А.Д., 2003–2004, *Славянские литературные микроязыки. Образцы текстов*, т. 1–2, Тарту.
- Дячанъ П., 1865, *Методична граматика языка мало-русского*, Львѣвъ.
- Илиева Д., 1989, *Български език. За студенти, изучаващи български език във от България*, Bratislava.
- Карацић В., 1818, *Писменица сербскога језика по говору простога народа*, Виенна.
- Конески Б., 1967, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје.
- Конески Б., 1976, *Граматика на македонскиот литературен јазик*, Скопје.
- Кононенко І., 2012, *Українська та польська мови: контрастивне дослідження = Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*, Warszawa.
- Кривицкий і in., 1978 = Кривицкий А.А., Михневич А.Е., Подлужный А.И., *Белорусский язык для небелорусов*, Минск.
- Медведев Ф.П., 1964, *Нариси з української історичної граматики*, Харків.
- Мирчев К., 1978, *Историческа граматика на българския език*, София.
- Момчилов Ив.Н., 1868, *Граматика за новобългарския езикъ*, Русчукъ.
- Пашов П., 2005, *Българска граматика*, Пловдив.
- Рилски Н., 1835, *Болгарска грамматика*, Въ Крагуевцѣ.
- Стевановић М., 1962 = *Граматика српскохрватског језика за више разреде гимназије*, Цетиње.
- Ужевич І., 1645, *Граматыка словенская*, [b.m.].
- Хабургаев Г.А., 1974, *Старославянский язык*, Москва.
- Шахматов А.А., 1923, *Очерк современного русского литературного языка*, Ленинград.

- Шведова Н.Ю. (ред.), 1980, *Русская грамматика*, Москва.
 Шевченко і in., 1993 = Шевченко А.Ю., Різун В.В., Лисенко Ю.В., *Сучасна українська мова. Довідник*, Київ.
 Юргелевич П.Я., 1974, *Курс сучаснай беларускай мовы*, Мінск.

References

- Aitzetmüller R., 1978, *Altbulgarische Grammatik als Einführung in die slavische Sprachwissenschaft*, Freiburg i. Br.
 Aleksić/Stevanović 1946 = Aleksić R., Stevanović M., *Gramatika srpskoga jezika za učenike srednjih škola*, Beograd.
 Andrejczin L., 1938, *Kategorie značeniowe koniugaciji bułgarskiej*, Kraków.
 Andreychin et al., 1977 = Andreychin L., Popov K., Stoyanov S., *Gramatika na balgarskia ezik*, Sofia.
 Babić i in., 1991 = Babić S., Brozović D., Moguš M., Pavešić S., Škarić I., Težak S., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrti za gramatiku*, Zagreb.
 Bąk P., 1977, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
 Bandtke G.S. [Bandtkie J.S.], 1808, *Polnische Grammatik für Deutsche*, [...], Breslau.
 Bańko M., 2002, *Wykłady z polskiej fleksji*, Warszawa.
 Barić et al., 1995 = Barić E., Lončarić M., Malić D., Pavešić S., Peti M., Začević V., Znika M., *Hrvatska gramatika*, Zagreb.
 Benešić J., 1937, *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego*, Warszawa.
 Benni et al., 1923 = Benni T., Łoś J., Nitsch K., Rozwadowski J., Ułaszyn H., *Gramatyka języka polskiego*, Kraków.
 Brajerski T., 1973, *Język staro-cerkiewno-słowiański*, Lublin.
 Breza/Treder 1981 = Breza E., Treder J., *Gramatyka kaszubska*, Gdańsk.
 Bulyka et al., 1979 = Bulyka A.M., Zhurawski A.I., Kramko I.I., *Historychnaya marfalohiya byelaruskay movy*, Minsk.
 Ceynowa F., 1879, *Zarés do grammatiki kašébsko-slovjnskjé mòvé*, Poznań.
 Čirgić et al., 2010 = Čirgić A., Pranjković I., Silić J., *Gramatika crnogorskog jezika*, Podgorica.
 Dajnka P., 1824, *Lehrbuch der windischen Sprache*, Gratz.
 Dalewska-Greń H., 1997, *Języki słowiańskie*, Warszawa.
 Damborský J., 1972, *Mluvíte Česky? Związły kurs języka czeskiego*, Warszawa.
 Daničić D., 1850, *Mala srpska gramatika*, Beč.
 Długosz-Kurczabowa/Dubisz 1998 = Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S., *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
 Doroszewski W., 1952, *Podstawy gramatyki polskiej*, cz. 1, Warszawa.
 Dulichenko A.D., 2003–2004, *Slavyanskiye literaturnyye mikroyazyki. Obratzsy tekstov*, Vol. 1–2, Tartu.
 Dyachan P., 1865, *Metodychna hramatyka yazyka malo-russkoho*, L'vov.
 Faska H., 2003, *Pučnik po hornjoserbšćinje*, Bautzen.

- Fasske H. (with the collaboration of S. Michalk), 1981, *Grammatik der obersorbischen Schriftsprache der Gegenwart. Morphologie*, Bautzen.
- Frencl J., 1978, *Grammatische Tabellen niedersorbisch = Gramatiske tabele dolnoserb-ski*, Bautzen.
- Gaertner H., 1938, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Lwów.
- Galster I., 1982, *Zarys gramatyki historycznej języka rosyjskiego*, Warszawa.
- Gebauer J., 1898, *Historická mluvnice jazyka českého*, d. 3: *Tvarosloví*, 2. *Časování*, Praha.
- Golanov I.G., 1962, *Morfologiya sovremennogo russkogo yazyka*, Moskva.
- Grzegorzczukowa et al., 1984 = Grzegorzczukowa R., Laskowski R., Wróbel H. (eds.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, Warszawa.
- Gvozdev A.N., 1967, *Sovremennyy russkiy literaturnyy yazyk*, part 1: *Fonetika i morfologiya*, Moskva.
- Hannusch E., 1998, *Niedersorbisch praktisch und verständlich*, Bautzen.
- Hauptmann J.G., 1761, *Niederlausitzsche Wendische Grammatica*. [...], Lübben.
- Havránek/Jedlička 2002 = Havránek B., Jedlička A., *Stručná mluvnice česká*, Praha.
- Horálek K., 1955, *Úvod do studia slovanských jazyků*, Praha.
- Hrycak/Kisielewski 1931/1990 = Hrycak E., Kisielewski K., (1990, wyd. fotooffsetowe), *Czasowniki I. odmiana*, [In:] *idem, Słownik ukraińsko-polski i polsko-ukraiński*, part. 1: *Słownik ukraińsko-polski*, Warszawa.
- Hryhor"yeva, (ed.), 1994 = *Byelaruskaya mova*, ed. L.M. Hryhor"yeva, Minsk.
- Hudeček/Mihaljević 2019 = Hudeček L., Mihaljević M., *Hrvatska školska gramatika*, Zagreb.
- Huk/Kawecka 1994 = Huk I., Kawecka M., *Wychayemo ukrayins'ku movu. Podręcznik do nauki języka ukraińskiego*, Lublin.
- Ilieva D., 1989, *Balgarski ezik. Za studenti, izuchavashti balgarski ezik van ot Bulgaria*, Bratislava.
- Jagodziński G., *Gramatyka języka polskiego*, online: <http://grzegorz.jagodzinski.prv.pl/gram/pl/czasy00.html> (dostęp: 14.08.2023).
- Jahić et al., 2000 = Jahić Dž., Halilović S., Palić I., 2000, *Gramatika bosanskoga jezika*, Zenica.
- Janaš P., 1976, *Niedersorbische Grammatik für den Gebrauch der Sorbischen Erweiterten Oberschule*, Bautzen.
- Jefimow R., 1970, *Z dziejów języka polskiego w Gdańsku*, Gdańsk.
- Jordan J.P., 1841, *Grammatik der wendisch-sorbischen Sprache in der Oberlausitz. Im Systeme Dobrowsky's abgefaßt*, Prag.
- Karadžić V., 1818, *Pismenica serbskoga jezika po govoru prostoga naroda*, Vienna.
- Karlík et al., 1995 = Karlík P., Nekula M., Rusinová Z., (eds.), *Příruční mluvnice češtiny*, Praha.
- Kašić B. [Casius B.], 1604, *Institutiones linguae illyricae*, Romae.
- Khaburgayev G.A., 1974, *Staroslavjanskiy yazyk*, Moskva.
- Kiparsky V., 1967, *Russische historische Grammatik*, Vol. 2, Heidelberg.
- Klemensiewicz et al., 1965 = Klemensiewicz Z., Lehr-Spławiński T., Urbańczyk S., *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z., 1947, *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*, Warszawa.

- Klemensiewicz Z., 1960, *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, Warszawa.
- Kłosińska K., 2013, *Byłom*, [w:] *Mówię, więc jestem. Rozmowy o współczesnej polszczyźnie*, red. M. Milewska-Stawiany, E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk, pp. 153–154.
- Knoll V., 2021–2022, *Preteritum a kondicionál polského typu v kašubštině a v ruténštině*, „Slavia Occidentalis. Linguistica” (in print).
- Koneski B., 1967, *Istorija na makedonskiot jazik*, Skopje.
- Koneski B., 1976, *Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik*, Skopje.
- Kononenko I., 2012, *Ukrayins'ka ta pol's'ka movy: kontrastyvne doslidzhennya = Język ukraiński i polski: studium kontrastywne*, Warszawa.
- Kopczyński O., 1817, *Gramatyka języka polskiego [...]*, Warszawa.
- Kopitar J., 1808–1809, *Grammatik der slavischen Sprache im Krain, Kärnten und Steiermark*, Laibach.
- Koseska-Toszewa et al., 2007 = Koseska-Toszewa V., Korytkowska M., Roszko R., *Polsko-bułgarska gramatyka konfrontatywna*, Warszawa.
- Kowalik K., 2005, *Glosa o statusie form typu byłom, byłoś*, „Język Polski”, Vol. 85, No 1, pp. 66–68.
- Kral G., 1919, *Grammatik der wendischen Sprache in der Oberlausitz*, Bautzen.
- Krivitskiy et al., 1978 = Krivitskiy A.A., Mikhnevich A.Ye., Podluzhnyy A.I., *Belorusskiy yazyk dlya nebelorusov*, Minsk.
- Kryński A.A., 1900, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- Lamprecht et al., 1986 = Lamprecht A., Šlosar D., Bauer J., *Historická mluvnice češtiny*, Praha.
- Łaziński M., 2006, *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytularne i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa.
- Lehr-Spławiński T., 1929, *Gramatyka połabska*, Lwów.
- Lehr-Spławiński/Bartula 1973 = Lehr-Spławiński T., Bartula Cz., *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle porównawczym*, Wrocław.
- Lehr-Spławiński/Kubiński 1927 = Lehr-Spławiński T., Kubiński R., *Gramatyka języka polskiego. Podręcznik szkolny*, Lwów.
- Leskien A., 1871, *Handbuch der albulgarischen (altkirchenslawischen) Sprache. Grammatik. Texte. Glossar*, Weimar.
- Leszczyński Z., 1991–1992, *Posmutniałom*, „Roczniki Humanistyczne. Językoznawstwo”, Vol. 39–40, No 6, pp. 147–153.
- Lewicki J., 1834, *Grammatik der Ruthenischen oder Klein-Russischen Sprache in Galizien*, Przemyśl.
- Łoś J., 1927, *Gramatyka języka polskiego*, part 3: *Odmienienia (fleksja) historyczna*, Lwów.
- Łoziński J., 1846, *Grammatyka języka ruskiego (mało-ruskiego)*, Przemyśl.
- Makūrôt H., 2016, *Gramatika kaszëbsczégò jãzëka*, Gdańsk.
- Małeckie A., 1910, *Gramatyka języka polskiego szkolna*, Lwów.
- Mańczak W., 2005, *W sprawie rodzaju nijakiego w czasie przeszłym*, „Język Polski”, Vol. 85, No 1, pp. 56.
- Maretić T., 1899, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Maryniakowa I., 1993, *Gramatyka konfrontatywna rosyjsko-polska. Morfologia ze słowotwórstwem*, Warszawa.

- Matthaei G. [Matej J.], 1721, *Wendische Grammatica*, [...], Budišin.
- Medvedev F.P., 1964, *Narysy z ukrajyns'koyi istorychnoyi hramatyky*, Kharkiv.
- Mesgnien F. [Meniški F.], 1649, *Grammatica seu institutio Polonicae linguae*, [...], Dantisci.
- Měškank A., 2006, *Zaklady dolnoserbskeje řečy = Podstawy języka dolnołużyckiego*, Budyšin.
- Mirchev K., 1978, *Istoricheska gramatika na balgarskia ezik*, Sofia.
- Mistrič J., 1983, *Moderná slovenčina*, Bratislava.
- Momchilov Iv.N., 1868, *Gramatika za novobalgarskia ezika*, Ruschuka.
- Moszyński L., 1984, *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa.
- Mroziński J., 1822, *Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego*, Warszawa.
- Mucke E. [Muka A.], 1891, *Historische und vergleichende Laut- und Formenlehre der niedersorbischen (niederlausitzisch-wendischen) Sprache*. [...], Leipzig.
- Mulisch H., (ed.), 1975, *Die russische Sprache der Gegenwart*, Vol. 2: *Morphologie*, Leipzig.
- Murko A., 1832, *Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Distrikten*, Graz.
- Nagórko A., 1988, *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*, Warszawa.
- Nahtigal R., 1961, *Die slavischen Sprachen. Abriss der vergleichenden Grammatik*, Wiesbaden.
- Pashov P., 2005, *Balgarska gramatika*, Plovdiv.
- Pauliny i in., 1955 = Pauliny E., Ružička J., Štolc J., *Slovenská gramatika*, Martin.
- Pfuhl Ch.T. [Pful K.B.], 1867, *Laut- und Formenlehre der oberlausitzisch-wendischen Sprache. Mit besonderer Rücksicht auf das Altslawische*, Bautzen.
- Pisarkowa K., 2004, *Czy paradygmat polskiego czasownika obejmuje trzy rodzaje?*, „Język Polski”, Vol. 85, No 4, pp. 291–293.
- Polański K., 1967, *Zarys gramatyki języka górnołużyckiego*, [In:] Zeman H., 1967, *Słownik górnołużycko-polski*, Warszawa, pp. 639–678.
- Polański K., *Gramatyka języka połabskiego*, online: <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/21576/edition/18899> (access: 14.08.2022).
- Popliński J., 1830, *Grammatik der polnischen Sprache nach Kopczyński, Cassius, Bandtke und Mroziński*, [...], Nissa und Glogau.
- Popowa W., 1972, *Zwięzła gramatyka języka bułgarskiego*, Warszawa.
- Pretnar/Tokarz 1980 = Pretnar T., Tokarz E., *Slovenščina za Poljake. Kurs podstawowy języka słoweńskiego*, Katowice.
- Przepiórkowski A., 2004, *Korpus IPI PAN. Wersja wstępna*, Warszawa (z płytą CD).
- Raguž D., 1997, *Praktična hrvatska gramatika*, Zagreb.
- Rilski N., 1835, *Balgarska grammatika*, Kraguevets.
- Rott-Żebrowski T., 1992, *Gramatyka historyczna języka białoruskiego*, Lublin.
- Rott-Żebrowski/Skukowski 1986 = Rott-Żebrowski T., Skukowski W., *Gramatyka języka starsłowiańskiego z ćwiczeniami dla rusycystów*, Olsztyn.
- Ruszkowski M., 2018, „O Kutno! Wyprало mnie z uczuć jak płótno”. *Istniejące czy nieistniejące formy w polszczyźnie?*, „The Peculiarity of Man”, No 28, pp. 183–192.
- Ružička J., (red.), 1966, *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava.

- Saloni Z., 1992, *Co istnieje, a co nie istnieje we fleksji polskiej?*, „Prace Filologiczne”, Vol. 37, pp. 80–83.
- Saloni Z., 2005, *Co istnieje, a co nie istnieje we fleksji polskiej?*, „Język Polski”, Vol. 85, No 1, pp. 57–58.
- Schuster-Šewc H., 1967, *Sorbische Sprachdenkmäler 16.-18. Jahrhundert*, Bautzen.
- Schwela G. [Šwjela B.], 1906, *Lehrbuch der niederwendischen Sprache. Grammatik*, Heidelberg.
- Seiler A., 1830, *Kurzgefaßte Grammatik der Sorben = Wendischen Sprache nach dem Budissiner Dialekte*, Budissin.
- Šewc H., 1968, *Gramatika hornjoserbskeje rěče*, Vol. 1: *Fonematika a morfologija*, Budyšin.
- Šewc-Schuster H., 1984, *Gramatika hornjoserbskeje rěče*, Vol. 1: *Fonologija, fonetika a morfologija* [2., wobdźělany nakład], Budyšin.
- Shakhmatov A.A., 1923, *Očerok sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka*, Leningrad.
- Shevchenko et al., 1993 = Shevchenko A.Yu., Rizun V.V., Lysenko Yu.V., *Suchasna ukraýyns'ka mova. Dovidnyk*, Kyiv.
- Shvedova N.Yu. (ed.), 1980, *Russkaya grammatika*, Moskva.
- Sławski F., 1954, *Gramatyka języka bułgarskiego*, Warszawa.
- Sławski F., 1987, *Zarys gramatyki bułgarskiej = Gramaticheski belezhki*, [w:] Sławski F., *Podręczny słownik bułgarsko-polski*, Vol. 2, pp. 1401–1430.
- Słoński S., 1950, *Gramatyka języka starosłowiańskiego (starobułgarskiego)*, Warszawa.
- Spagińska-Pruszek/Tošović 1992 = Spagińska-Pruszek A., Tošović B., *Srpskohrvatski jezik. Kurs serbsko-chorwackiego z gramatyką i wyborem tekstów*, Gdańsk.
- Stanislav J., 1958, *Dejiny slovenského jazyka*, t. 2: *Tvaroslovie*, Bratislava.
- Stanislav J., 1977, *Slovakische Grammatik*, Bratislava.
- Starosta M., 1991–1992, *Niedersorbisch schnell und intensiv*, Vol. 1–2, Bautzen.
- Statorius P. [Stojeński P.], 1568, *Polonicae grammatices institutio*, Cracoviae.
- Stein/Zawiliński 1920 = Stein I., Zawiliński R., *Gramatyka języka polskiego dla szkół powszechnych i średnich*, Poznań.
- Stevanović M., 1962 = *Gramatika srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije*, Džetinje.
- Stieber Z., 1989, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, Warszawa.
- Szober S., 1923/1959, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- Šolćina/Wornar 2000 = Šolćina J., Wornar E., *Obersorbisch. Ein Sprachkurs im Selbststudium für Unerschrockene = Hornjoserbšćina. Rěčny kurs za samostudij za niebojaznych*, Budyšin.
- Težak/Babić 1973 = Težak S., Babić S., *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika za osnovne škole*, Zagreb.
- Ticinus J.X., 1679, *Principia linguae Wendicae*, Pragae.
- Tokarski J., 1951, *Czasowniki polskie. Formy. Typy. Wyjątki*, Warszawa.
- Topolińska Z., 1990, *Zarys gramatyki języka macedońskiego = Pregled na gramatikata na makedonskiot jazik*, [w:] Pianka W., Topolińska Z., Vidoeski B., *Słownik macedońsko-polski i polsko-macedoński*, Warszawa, pp. 327–357.
- Toporišič J., 1976, *Slovenska slovnica*, Maribor.

- Trubetskoy N.S., 1929, *Polabische Studien*, Wien.
- Uzhevich I., 1645, *Gramatyka slovenskaya*, [s.l.].
- Vondrak V., 1928, *Vergleichende slavische Grammatik*, Vol. 2: *Formenlehre und Syntax*, Göttingen.
- Vostokov A., 1831, *Sokrashchennaya russkaya grammatika* [...], Sanktpeterburg.
- Wawrzyńczyk/Zmarzer 1987 = Wawrzyńczyk J., Zmarzer W., *Gramatyka współczesnego języka rosyjskiego. Morfologia*, Warszawa.
- Wijk van N., 1931, *Geschichte der altkirchenslavischen Sprache. Erster Band: Laut- und Formenlehre*, Berlin und Leipzig.
- Wójcik T., 1973, *Gramatyka języka rosyjskiego. Studium kontrastywne*, Warszawa.
- Woliński i in., 2022 = Woliński M., Saloni Z., Wołosz R., Gruszczyński W., Skowrońska D., Bronk Z., *Słownik gramatyczny języka polskiego*, wyd. 4. (online) *Informacje wstępne. Podstawy teoretyczne*, Warszawa.
- Wowčerk P., 1955, *Kurzfassste obersorbische Grammatik = Krótka hornjoserbska gramatika*, Berlin.
- Wróbel H., 2001, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków.
- Wróbel et al., 1993 = Wróbel H., Kowalik K., Orzechowska A., Rokicka T., *Mały słownik odmiany wyrazów trudnych*, Kraków.
- Yurhyelyevich P.Ya., 1974, *Kurs suchasnay byelaruskay movy*, Minsk.
- Zagórski Z., 1981, *Studia nad rozwojem językoznawstwa polskiego od końca XVIII wieku do roku 1918 (ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski)*, Warszawa.
- Zwoliński P., 1966, *Pierwsza drukowana gramatyka górnołużycka J. X. Ticinusa z 1679 r.*, „Pamiętnik Słowiański”, Vol. 16, pp. 74–115.
- Żmigrodzcy B. i P., 2005, *W sprawie form czasu przeszłego typu byłom, byłoś (na marginesie artykułu Krystyny Pisarkowej)*, „Język Polski”, Vol. 85, No 1, pp. 59–65.
- Żmigrodzka B., 2009, *Próba interpretacji ciągu elementów grafemicznych byłom w tekstach internetowych*, [w:] *Języki zachodniosłowiańskie w XXI wieku*, Vol. 3: *Współczesne języki słowiańskie*, eds. O. Wolińska, M. Szymczak-Rozlach, Katowice, pp. 282–295.
- Żmigrodzka B., 2016, *Nowe zastosowania form czasownikowych 1. i 2. os. lp. rodzaju nijakiego czasu przeszłego we współczesnych tekstach*, „Język Polski”, Vol. 96, No 2, pp. 51–72.

Summary

Neuter past tense forms in the first and second person singular like *widziałom, widziałoś* in Slavic languages

Neuter past tense forms in the first and second person singular like *widziałom, widziałoś* (as well as neuter indicative future tense forms like *będę widziało, będziesz widziało* and conditional forms like *widziałobym, widziałobyś*) occur in all main Slavic languages (so-called macrolanguages) and in the so-called Slavic literary microlanguages, but only as potential, rarely occurring albeit regularly derived forms. They were noted mainly in older grammar manuals. Some grammatical paradigms are incomplete because their authors listed only masculine forms. While they took the derivation of feminine forms for granted, it is not certain if they assumed that neuter forms in the first and second person singular existed.

Engaging in researching the textual presence of these very rare linguistic forms in individual Slavic languages might be worthwhile. It appears that suitable computer software will allow searching existing textual corpora and provide relevant data on the linguistic forms discussed in this article.

Keywords: potential/rare linguistic forms, perfectum, comparative grammar of Slavic languages.